

۱- نتیجه هجرت از مکه به مدینه چه بود؟

۲- درباره اوضاع اجتماعی شهر یثرب شرحی بنویسید؟

۳- درباره اوضاع سیاسی شهر یثرب شرحی بنویسید؟

درس ۴

امت و حکومت نبوی ﷺ در مدینه

ده سال پایانی، از دوران ۲۳ ساله رسالت پیامبر اسلام، در مدینه گذشت. در این دوران، امت و حکومت اسلامی تحت هدایت و رهبری آن حضرت شکل گرفت و اسلام در سرتاسر شبه‌جزیره عربستان گسترش یافت. شما در این درس با استفاده از شواهد و مدارک تاریخی، روند شکل‌گیری و عملکرد امت و حکومت نبوی و دگرگونی و تحولاتی را که اسلام در زندگی اعراب مسلمان به وجود آورد، بررسی و تحلیل خواهید کرد.

مدینه و ساکنانش هنگام هجرت

فعالیت ۱

با رجوع به یک تقویم هجری بگویید:

الف) هم اکنون در چندمین سال هجری شمسی یا هجری قمری قرار داریم؟

ب) چه رویدادی مبنای مبدأ این تقویم به حساب می‌آید؟

پ) چرا این رویداد، مبنای مبدأ تقویم هجری قرار گرفته است؟

این محله‌ها بیشتر به دهکده‌هایی شباهت داشتند که در هر یک از آنها اعضای یک یا چند قبیله و طایفه زندگی می‌کردند.

ساکنان شهر یثرب در دوران جاهلیت، شامل دو گروه یهود و عرب بودند. گروه یهود متشکل از چندین قبیله بودند که در سده‌های نخست میلادی به سبب آزار و اذیت امپراتوری روم، از فلسطین به یثرب کوچیده بودند. قبیله‌های عرب آن شهر، از جمله دو قبیله بزرگ اوس و خزرج نیز از یمن به آن دیار مهاجرت کرده بودند.

قبیله‌ها و طایفه‌های یهودی و عرب ساکن یثرب نیز از نظر سیاسی پراکنده و مستقل از یکدیگر بودند. منابع تاریخی و متون دینی اشاره‌ای به وجود حکومت و یا سلطه اشراف و سران قبیله‌ها در یثرب نکرده‌اند. ۲

از آنجا که مرجع سیاسی قدرتمندی در یثرب وجود نداشت تا به اختلاف‌ها رسیدگی کند و مانع دشمنی و نزاع شود، هر گاه جنگی میان دو یا چند قبیله پیش می‌آمد، برای مدت طولانی

۱) مدینه یا مدینه‌النبی پیش از هجرت پیامبر به آن شهر، یثرب نام داشت. هجرت رسول خدا و پیروانش از مکه به یثرب یکی از رویدادهای سرنوشت‌ساز تاریخ اسلام به شمار می‌رود. در نتیجه این رویداد، زمینه و شرایط مناسبی برای برپایی امت و حکومت اسلامی فراهم آمد. مهم‌ترین پرسش‌هایی که درباره این رویداد مهم به ذهن یک مورخ یا محقق می‌رسد، عبارت‌اند از:

• چرا یثرب به عنوان مقصد هجرت انتخاب شد؟

• شهر یثرب از نظر اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی چه تفاوتی با مکه داشت؟

• دلایل استقبال یثربیان از دعوت اسلامی و پشتیبانی آنان از پیامبر چه بود؟

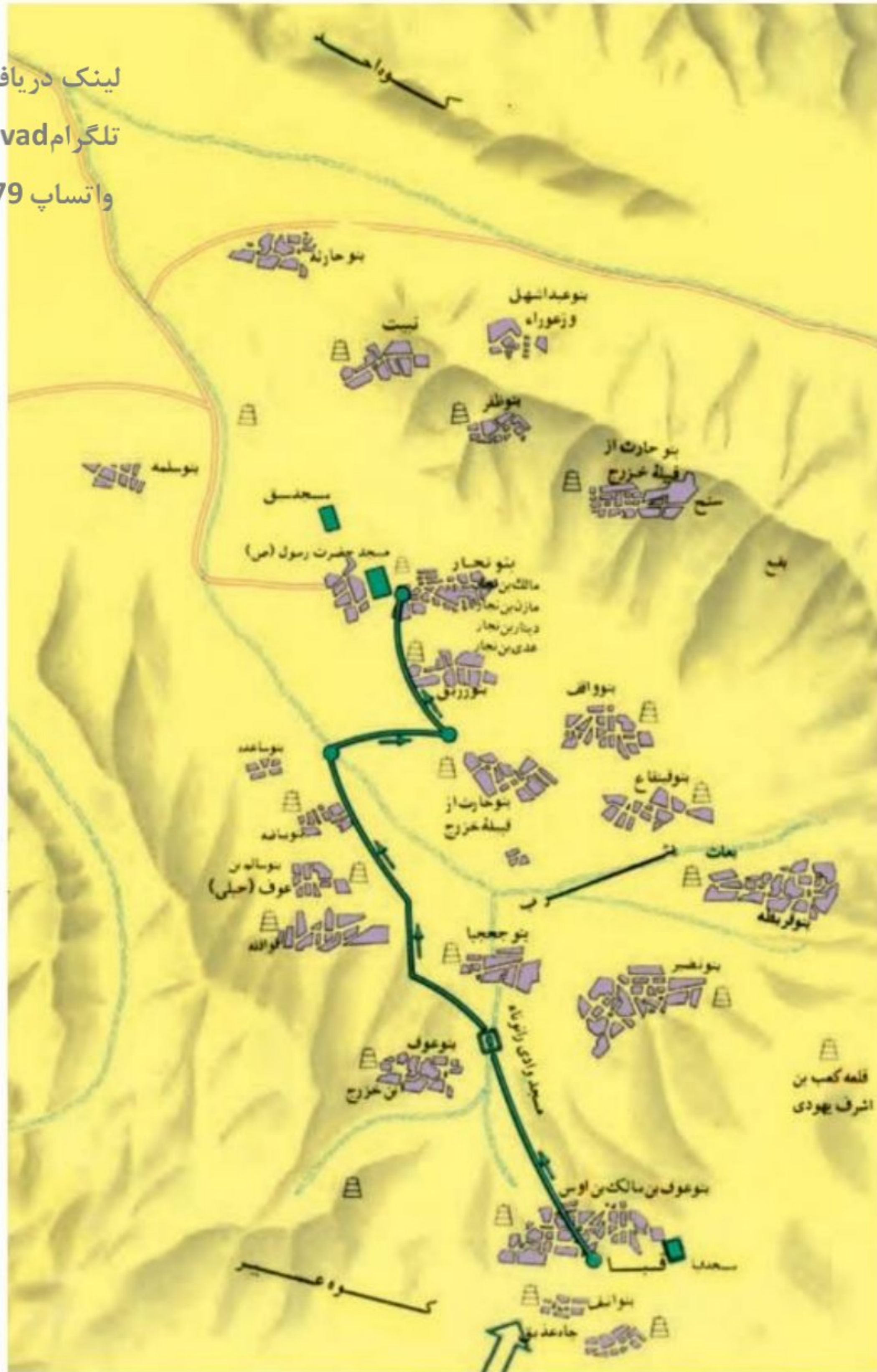
۲) اوضاع اجتماعی، سیاسی و اقتصادی

شهر یثرب متشکل از تعدادی از محلات مسکونی بود که کشتزارها و نخلستان‌هایی چند، میان آنها فاصله انداخته بودند.

۴- درباره وضعیت اقتصادی شه ر یثرب شرحی بنویسید؟

۵- وضعیت اعتقادی مردم یثرب چگونه بود؟

ادامه می‌یافت. مورخان و سیره‌نویسان به رقابت و درگیری‌های پیاپی اوس و خزرج در آن شهر اشاره کرده‌اند. (۳) مردم یثرب که از تفرقه و جنگ به ستوه آمده بودند، اندکی پیش از هجرت، قصد داشتند شخصی به نام عبدالله بن اُیّی را به ریاست خویش برگزینند تا به این تفرقه‌ها پایان دهد، اما این تصمیم هرگز عملی نشد. (۴) یثرب از نظر اقتصادی، شهر ثروتمندی به‌شمار نمی‌رفت. اغلب مردم آن شهر به کشاورزی اشتغال داشتند و درآمد و رفاه اقتصادی بالایی نداشتند. همچنین یثربیان برخلاف مکیان، روابط تجاری و سیاسی گسترده‌ای با قبایل و ساکنان دیگر شهرها و مناطق عربستان و کشورهای همسایه نداشتند. (۴) (۵) به لحاظ اعتقادی و دینی، اکثر اعضای قبیله‌های عرب ساکن شهر یثرب بت‌پرست بودند. حضور یهودیان در آن شهر، سبب شده بود که بت‌پرستان، اخبار و اطلاعاتی درباره تاریخ پیامبران الهی به دست آورند. آنان همچنین مطالبی از پیروان دین یهود درباره بهشت و جهنم و ظهور پیامبری جدید شنیده بودند. (۵)

موقعیت جغرافیایی شهر یثرب هنگام هجرت پیامبر

لینک دریافت فایل کامل در
تلگرام @s-m73javad
واتساپ 09013874879

فعالیت ۲

درک و تحلیل شواهد و مدارک

مطالب فوق را به دقت بخوانید و با راهنمایی دبیر خود به پرسش‌های زیر پاسخ مناسب دهید:

الف) نقشه‌های تاریخی یثرب و مکه در صفحات ۲۶ و ۳۱ را مقایسه کنید و تأثیر متفاوت فضای جغرافیایی این دو شهر را بر وضعیت سیاسی و اجتماعی آنها بیان کنید.

ب) تفاوت‌های یثرب با مکه را از جهات سیاسی، اقتصادی و دینی در زمان ظهور اسلام از متن درس استخراج و دسته‌بندی کنید.

پ) استدلال کنید که هر یک از این تفاوت‌ها چگونه زمینه را برای استقبال مردم یثرب از دعوت پیامبر فراهم آورد.

۶- پیمان عقبه ی اول و دوم را تعریف کنید؟ (مردم یثرب در ابتدا چگونه با پیامبر آشنا شدند؟)

۷- چرا پیمان عقبه ی دوم نشان دهنده حضور چشمگیر اسلام در یثرب بود؟

فعالیت ۳

با استفاده از جدول مهم‌ترین رویدادهای مربوط به اسلام در مدینه، خط زمان پایین صفحه را تکمیل کنید.

سال وقوع	رویدادهای مهم
۱۲ بعثت	بسته شدن پیمان عقبه اول میان پیامبر و ۱۲ نفر از مردم یثرب
۱۳ بعثت	بسته شدن پیمان عقبه دوم میان رسول خدا و گروهی از مردم یثرب
۱ ق	هجرت رسول خدا از مکه به یثرب؛ بنای مسجدالنبی در مدینه؛ عقد پیمان برادری میان مسلمانان؛ انعقاد پیمان‌نامه عمومی مدینه؛ نزول آیات جهاد؛ تشکیل نیروی نظامی مسلمانان؛ رخ دادن چند سریه و غزوه ابواء
۲ ق	غزوه بدر؛ تغییر قبله از بیت‌المقدس به کعبه در مکه؛ ازدواج حضرت فاطمه <small>علیها السلام</small> با علی <small>علیه السلام</small> ؛ اخراج یهودیان بنی‌قینقاع از مدینه
۳ ق	ولادت امام حسن <small>علیه السلام</small> ؛ غزوه احد؛ کشتار فجیع مبلغان مسلمان در بئر معونه و رجیع
۴ ق	رویارویی با یهودیان بنی‌نضیر و اخراج آنان از مدینه؛ ولادت امام حسین <small>علیه السلام</small>
۵ ق	غزوه دومةالجندل؛ غزوه احزاب (خندق)؛ برخورد با یهودیان بنی‌قریظه و دفع خطر آنان
۶ ق	پیمان صلح حدیبیه؛ ارسال نامه به پادشاهان ایران، روم، حبشه، غسان و مصر و دعوت آنان به اسلام از سوی پیامبر
۷ ق	غزوه خیبر؛ پیمان صلح با یهودیان ساکن فدک
۸ ق	جنگ موته؛ فتح مکه؛ غزوه حنین
۹ ق	غزوه تبوک؛ ویرانی مسجد ضرار و دفع توطئه منافقان؛ نزول آیات برائت از مشرکان؛ ورود نمایندگان قبایل عرب به مدینه و پذیرش اسلام
۱۰ ق	ادامه ورود نمایندگان قبایل به مدینه و قبول اسلام؛ انجام حجة الوداع توسط رسول خدا؛ اجتماع غدیر خم و انتصاب علی <small>علیه السلام</small> به جانشینی پیامبر
۱۱ ق	تجهیز سپاه اسامه برای نبرد با رومیان؛ وفات رسول خدا

ارتباط مردم یثرب با رسول خدا

پیمان عقبه اول معروف شده است. در مراسم حج سال سیزدهم بعثت نیز، ۷۳ مرد و دوزن از اهالی یثرب در عقبه با رسول خدا پیمانی بستند که به عقبه دوم مشهور است. **۶** پیمان عقبه دوم، بیانگر نفوذ و گسترش چشمگیر اسلام در یثرب بود؛ زیرا شمار قابل توجهی از اعضای قبیله‌های مختلف، به‌ویژه اوس و خزرج، در آن حضور داشتند. **۷**

۶ حضرت محمد صلی الله علیه و آله و سلم در سال ۱۱ بعثت، شش نفر از مردم یثرب را که برای انجام مراسم حج به مکه آمده بودند، به اسلام دعوت کرد. آنان مسلمان شدند و پس از بازگشت به شهر خود به تبلیغ اسلام **۷** پرداختند. سال بعد، ۱۲ مرد یثربی، هنگام مراسم حج در مکانی موسوم به عقبه در منا، با پیامبر بیعت کردند. این بیعت در تاریخ به

۵ ق ۶ ق ۷ ق ۸ ق ۹ ق ۱۰ ق ۱۱ ق

خط زمان اسلام در مدینه

فعالیت ۴

بررسی شواهد و مدارک

بخشی از مفاد پیمان‌های عقبه اول و دوم را به دقت مطالعه کنید و به پرسش‌های مربوط به آن پاسخ دهید:

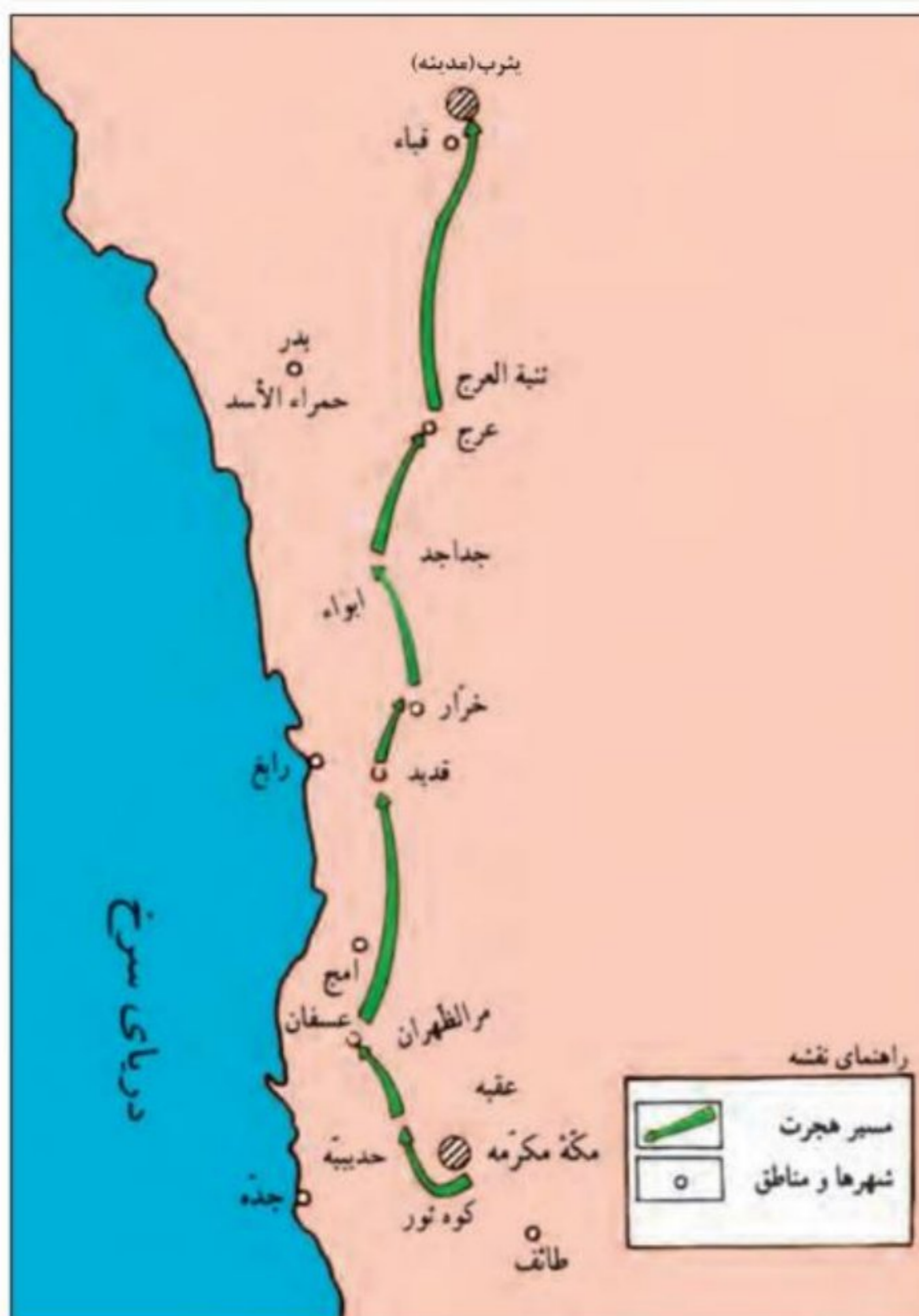
— در پیمان عقبه اول ۱۲ نفر از اهالی یثرب با پیامبر بیعت کردند که: «به خدا شرک نورزند، راهزنی ننمایند، زنا نکنند، فرزندان خود را نکشند، در کارهای خیر از رسول خدا پیروی کنند» (ابن هشام، السیره النبویه، ج ۲، ص ۸۱-۸۲).

— در پیمان عقبه دوم، پیامبر فرمود: «با شما بیعت می‌کنم که از من دفاع کنید همان‌طور که از زنان و فرزندان خود دفاع می‌کنید. . . . پیمان شما، پیمان من است. من از شما هستم و شما از من هستید. با هر کس که شما بجنگید، نبرد می‌کنم و با هر کس که از در صلح و صفا وارد شوید، من نیز صلح می‌کنم» (همان، ج ۲، ص ۸۹).

الف) از مفاد پیمان عقبه اول می‌توان به چه نکته‌هایی درباره وضعیت اجتماعی ساکنان شبه جزیره عربستان در آن زمان پی برد؟

ب) محتوای دو پیمان چه تفاوت اساسی با هم دارند؟ علت آن چه می‌تواند باشد؟

پ) پیمان عقبه دوم به لحاظ سیاسی و اجتماعی چه اهمیتی برای پیامبر و مسلمانان داشت؟ به نظر شما چرا این پیمان به «بیعة الحرب» معروف شده است؟

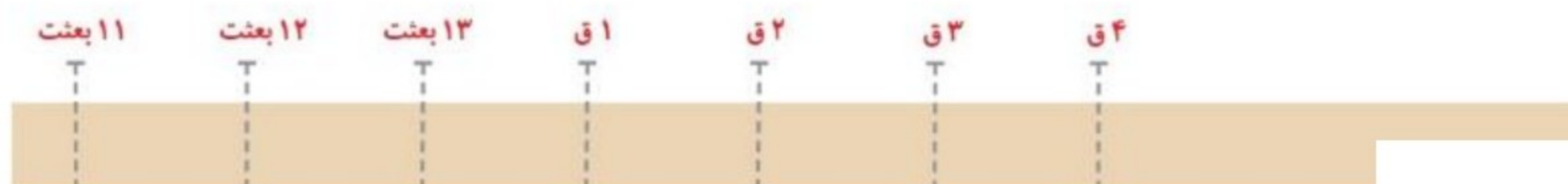

مسیر هجرت رسول خدا از مکه به یثرب (مدینه)

هجرت پیامبر و پیروانش از مکه به مدینه

در نتیجه پیمان عقبه دوم، پایگاه امن و مطمئنی برای مسلمانان در یثرب به وجود آمد. به دنبال این پیمان، رسول خدا به مسلمانان فرمان داد که به یثرب هجرت کنند. مسلمانان به تدریج راهی آن شهر شدند. برخی از مهاجران به همراه خانواده و بستگان خویش و برخی دیگر با ترک خانواده و بستگان، مهاجرت کردند. پس از آن تا هنگام فتح مکه در سال ۸ ق، هجرت به مدینه و ترک نکردن آن شهر، یکی از شروط بیعت با پیامبر و پذیرش دعوت اسلام به شمار می‌رفت.

پیامبر نیز پس از آنکه از دسیسه مشرکان در دارالندوه برای کشتن خود آگاه شد، تصمیم گرفت مخفیانه از مکه خارج شود و به سوی یثرب حرکت کند. علی علیه السلام برای گمراه کردن مشرکان و به سلامت خارج شدن رسول خدا از مکه، با شجاعت و فداکاری، تمام شب را در منزل پیامبر ماند و در جای ایشان خوابید. ^۸

سکونت مهاجران در مدینه

انصار (مسلمانان اهل مدینه) به گرمی از رسول خدا و دیگر مهاجران استقبال کردند و در منازل خویش پذیرای آنان شدند. پیامبر اندکی پس از ورود به مدینه، قطعه زمینی را که از آن دو یتیم بود برای بنای مسجد خریداری کرد. مسلمانان همگی به همراه پیامبر با اشتیاق فراوان در ساخت مسجد مشارکت کردند. رسول خدا، اتاق‌های کوچکی را در کنار آن برای سکونت خویش در نظر گرفت. آن حضرت همچنین زمین‌هایی را که صاحب نداشت، به مهاجران داد که برای خود خانه بسازند و این غیر از زمین‌هایی بود که انصار به مهاجران بخشیده بودند. (برخی از مهاجران بی‌بضاعت نیز در جوار مسجد اقامت گزیدند و به اهل صُفَه^۹ مشهور شدند. اینان به دلیل هم‌جواری با محل سکونت پیامبر، ارتباط نزدیک‌تری با آن حضرت برقرار کردند.)^۹

مسجد النبی - مدینه

تشکیل امت و حکومت نبوی

در پی سکونت پیامبر و مهاجران در مدینه، اجتماعی از مسلمانان در این شهر به وجود آمد. اعضای این اجتماع شامل قبیله‌ها و طایفه‌های گوناگونی بودند که برخی از آنها کینه و دشمنی دیرینه‌ای با هم داشتند. همچنین علاوه بر مسلمانان، پیروان آیین‌های

۱- صُفَه به ایوان سقف‌داری گفته می‌شود که برای سکونت مهاجران بی‌بضاعت، در کنار مسجد پیامبر، در نظر گرفته شده بود.

۱۰- دوتا از اقدامات مهم پیامبر(ص) در زمینه ایجاد همبستگی و تامین نظم و امنیت را بنویسید؟ ۱- پیمان برادری

تحکیم وحدت دینی - پیمان نامه عمومی مدینه

۱۱- علت تنظیم پیمان نامه عمومی توسط پیامبر(ص) چه بود؟

۱۲- مهم ترین اقدام پیامبر برای تاسیس نظام اجتماعی و سیاسی منسجم چه بود؟

دیگری مانند یهودیان و بت پرستان نیز در آن شهر می زیستند. انصار و همزیستی مسالمت آمیز ساکنان مدینه و نیز با هدف تأمین از این رو، رسول خدا، به منظور ایجاد همبستگی میان مهاجران و

بیشتر بدانیم

مسلمانانی که پس از هجرت، در مدینه گرد هم آمده بودند، شامل دو گروه مهاجر و انصار می شدند. مهاجران اغلب از قبیله قریش و گروه اعراب شمالی یا عدنانی به شمار می رفتند. در مقابل، انصار از شاخه اعراب جنوبی یا قحطانی بودند و بیشتر شامل دو قبیله اوس و خزرج می شدند که سابقه رقابت و دشمنی دیرینه با یکدیگر داشتند.

۲ پرسش ۱- پیمان برادری، تحکیم وحدت دینی پیامبر اکرم در نخستین ماه های پس از هجرت با هدف ایجاد همدلی و وحدت دینی میان مسلمانان، به آنان توصیه کرد که بدون در نظر گرفتن وابستگی های قبیله ای، با یکدیگر پیوند برادری برقرار کنند. این پیوند، گاه میان دو نفر از مهاجران و اغلب بین یکی از انصار و یکی از مهاجران برقرار شد. سیره نویسان، اسامی اشخاصی را که در نتیجه فرمان رسول خدا با یکدیگر برادر شدند، ثبت کرده اند؛ از جمله نوشته اند که پیامبر، علی علیه السلام را به عنوان برادر خویش برگزید.

فعالیت ۵

جست و جو و بررسی شواهد و مدارک

الف) ترجمه آیه ۱۰ سوره حجرات و آیه ۱۰۳ سوره آل عمران را بخوانید و بگویید که این آیات به کدام رویداد تاریخی اشاره دارند.
ب) به نظر شما چرا پیامبر دستور داد که مسلمانان بدون در نظر گرفتن وابستگی قبیله ای خود، با یکدیگر پیوند برادری برقرار کنند؟
پ) دلیل بیاورید که چرا پیوند برادری بر پایه اعتقادات دینی و مساوات اسلامی، در نقطه مقابل فرهنگ و ارزش های جاهلی قرار داشت؟

۲- پیمان نامه عمومی مدینه

۱۱ وجود قبیله ها و طایفه های پراکنده با عقاید دینی گوناگون و پیشینه ای آکنده از اختلاف و درگیری، همواره تهدیدی جدی برای آرامش و امنیت مدینه به شمار می رفت. از سوی دیگر، این شهر به عنوان پایگاه اسلام، با خطر حمله مشرکان مکه روبه رو بود. از این رو، رسول خدا در صدد برآمد مدینه را از نظر سیاسی و نظامی متحد سازد و نظم و امنیت پایداری در این شهر برقرار کند. به همین منظور پیمان نامه ای

تنظیم کرد و به تأیید مسلمانان و بسیاری دیگر از گروه های غیر مسلمان مستقر در مدینه رساند. ۱۱

۱۲ پیمان نامه عمومی یا به تعبیر رایج در عصر ما، قانون اساسی مدینه، مهم ترین اقدام پیامبر برای تاسیس نظام اجتماعی و سیاسی منسجمی در چارچوب دین اسلام به شمار می رود. این پیمان نامه، حقوق و مسئولیت های هر یک از گروه های مسلمان و غیر مسلمان و چگونگی ارتباط آنها را با یکدیگر مشخص می کرد. ۱۲

۱۳- مهم ترین دشمنان و مخالفان پیامبر چه کسانی بودند؟ مشرکان - یهودیان - منافقان

۱۴- در سال نخست هجرت پس از نزول آیات جهاد رسول خدا (ص) چه اقداماتی انجام داد؟

۱۵- درباره جنگ بدر شرحی بنویسید؟

۱۶- درباره جنگ احد و خندق (احزاب) شرحی بنویسید؟

مخالفت و دشمنی با امت و حکومت نوپای اسلامی

پس از تأسیس حکومت اسلامی، پیامبر و مسلمانان باید خود را برای مقابله با انواع دشمنی‌ها و توطئه‌ها آماده می‌کردند. مشرکان مکه همچنان در رأس مخالفان و دشمنان مسلمانان بودند. علاوه بر آن، با وجود تلاش‌های رسول خدا برای اتحاد سیاسی و همزیستی مسالمت‌آمیز ساکنان مدینه، برخی از افراد و گروه‌های این شهر علیه پیامبر و مسلمانان توطئه می‌کردند. سرآمد آنان، منافقان و یهودیان بودند.

۱- مشرکان

پس از هجرت پیامبر و یارانش به مدینه، مشرکان قریش همچنان بزرگ‌ترین و سرسخت‌ترین دشمنان دعوت اسلامی باقی ماندند. قریش همچنین با بسیاری از قبیله‌های شبه‌جزیره عربستان و به‌طور خاص منطقه حجاز، روابط سیاسی و تجاری داشت و می‌توانست آنها را علیه مسلمانان تحریک کند.

بنابراین^{۱۴}، در سال نخست هجرت، به دنبال نزول آیات جهاد^{۱۴}، رسول خدا تصمیم به تشکیل نیروی نظامی گرفت. در اواخر همان سال، مسلمانان چندین عملیات نظامی و اطلاعاتی محدود در خارج از مدینه انجام دادند. یکی از اهداف این عملیات، تهدید مسیر

تجارت مشرکان مکه به شام و کسب غنیمت بود؛ زیرا آنان اموال

مهاجران مسلمان را تصرف و غارت کرده بودند. (۱۴)

۱۵) در نتیجه تداوم سیاست تعقیب کاروان‌های تجاری قریش

توسط مسلمانان، سرانجام در سال دوم هجرت، جنگ بزرگی

میان سپاه اسلام و لشکریان مشرک در مکانی به نام «بدر»

صورت گرفت. در این جنگ، حدود ۳۰۰ رزمنده مسلمان بر

۹۵۰ جنگجوی قریش پیروز شدند. غزوه بدر ضربه سنگین و

جبران‌ناپذیری بر قریش وارد آورد و قدرت و موقعیت آنان را در

منطقه حجاز تضعیف کرد. پس از آن، ساکنان آن منطقه گرایش

بیشتری به رسول خدا و اسلام نشان دادند. (۱۵)

۱۶) در سال‌های سوم و پنجم هجری، سپاهی بزرگ از جنگجویان

قبیله قریش و قبیله‌های هم‌پیمان آن، به قصد جبران شکست

بدر و نابودی اسلام راهی مدینه شدند. فرماندهی سپاه قریش

در این لشکرکشی‌ها به عهده ابوسفیان بود. مشرکان در غزوه

أحد به موفقیتی نسبی دست یافتند، اما در جنگ خندق یا

احزاب با وجود اینکه تمام نیرو و امکانات مادی و معنوی

خود را بسیج کرده بودند، ناکام ماندند. (۱۶)

صف آرای مشرکان و مسلمانان در جنگ خندق

۱- «به کسانی که جنگ بر آنان تحمیل گردیده، اجازه جهاد داده شده است؛ چرا که مورد ستم قرار گرفته‌اند و خداوند بر یاری آنها تواناست. همان‌ها که از خانه و شهر خود به ناحق رانده شدند، چرا که می‌گفتند: پروردگار ما خدای یکتاست...» (سوره حج، آیات ۳۹ و ۴۰).

۱۷- درباره عبد الله بن ابي شرحی بنویسید؟

۱۸- نحوه برخورد پیامبر (ص) با یهودیان مدینه چگونه بود؟

۱۹- کدام عامل زمینه ساز نشر اسلام در میان قبایل حجاز شد؟

۲۰- صلح حدیبیه چه زمانی اتفاق افتاد و میان چه کسانی بود؟

کاوش خارج از کلاس

به چند گروه تقسیم شوید و با استفاده از منابعی که دبیر به شما معرفی می‌کند، درباره یکی از غزوه‌های بدر، احد، بنی‌نضیر، خندق، بنی‌قریظه، خیبر، مکه، فتح مکه، حنین و تبوک، مطالعه و تحقیق کنید و دلایل بروز، نتیجه نظامی و پیامدهای سیاسی، اجتماعی و اقتصادی هر جنگ را استخراج و فهرست کنید.

۲- منافقان

۱۷ (سر دسته منافقان

آیات قرآن، کتاب‌های سیره و منابع حدیثی به برخی از خصوصیات و رفتارهای منافقان مدینه اشاره کرده‌اند. سردهسته آنان عبدالله بن اُبی بود که پیش از هجرت، گروه‌هایی از مردم یثرب قصد داشتند او را به ریاست شهرشان برگزینند. او پس از پیروزی مسلمانان در جنگ بدر، اظهار مسلمانی کرد؛ اما نقش وی در بسیاری از فتنه‌ها و آشوب‌ها آشکار است. ^{۳ پرسش} هنگامی که رسول خدا تصمیم به محاصره یهودیان بنی‌نضیر گرفت، سردهسته منافقان، یهودیان را تشویق به مقاومت کرد و به آنان وعده یاری داد. ^{۱۷۲} عبدالله بن اُبی همچنین می‌کوشید که انصار را علیه مهاجران تحریک نماید. او حتی در غزوه‌های احد و تبوک، به همراه یارانش از سپاه اسلام جدا شد و در جنگ شرکت نکرد. ^{۳ پرسش}

۳- یهودیان

۱۸ (اگرچه رسول خدا با یهودیان مدینه پیمان صلح و اتحاد بسته بود، اما برخی از سران یهودی، به خصوص رؤسای سه قبیله بزرگ آنان^۱، هرگاه فرصتی پیش می‌آمد، علیه حکومت اسلامی کارشکنی و با دشمنان همکاری می‌کردند. یهودیان همچنین از هیچ کوششی برای زنده کردن کینه و دشمنی میان مسلمانان دریغ نمی‌کردند^۲.

با تداوم دسیسه‌گری‌های یهودیان علیه مسلمانان، پیامبر ناگزیر از برخورد با آنان شد و طی سه لشکرکشی و محاصره نظامی، به حضور قبیله‌های پیمان‌شکن و توطئه‌گر یهودی در مدینه پایان داد. علاوه بر آن، تغییر قبیله مسلمانان از بیت المقدس به سوی مکه، یکی دیگر از اقداماتی بود که به فرمان الهی و در پی بهانه‌جویی یهودیان انجام گرفت. ^{۱۸}

گسترش و تحول امت و حکومت پیامبر

۱۹ (ناکامی قریش در جنگ خندق و کاهش فعالیت‌های نظامی آنان علیه اسلام، زمینه مساعدی برای نشر اسلام در میان قبیله‌های منطقه حجاز و گسترش محدوده حکومت پیامبر فراهم آورد. ^{۱۹}

صلح حدیبیه و پیامدهای آن

۲۰ (در ذی‌القعدة سال ششم هجرت، پیامبر به همراه جمعی از مسلمانان، لباس احرام پوشیدند و به منظور انجام مراسم حج راهی مکه شدند. مشرکان قریش مانع ورود آن حضرت و پیروانش به مکه شدند. پس از مذاکراتی که میان دو طرف انجام گرفت، در حدیبیه^۲، پیمان صلحی میان مسلمانان و مشرکان بسته شد. قرآن این صلح را فتح و پیروزی آشکار برای اسلام معرفی کرده است. ^{۲۰}

۱- بنی‌قینقاع، بنی‌نضیر و بنی‌قریظه.

۲- یکی از شاعران یهودی اشعاری درباره جنگ بعات سرود که اگر تدبیر پیامبر نبود، تبدیل به فتنه‌ای بزرگ میان اوس و خزرج می‌شد. جنگ بعات یکی از جنگ‌های طولانی و خونین میان اوس و خزرج در دوران پیش از اسلام بود.

۳- محلی در ۲۲ کیلومتری غرب مکه بر سر راه جده.

۲۱- رسول خدا برای کدامیک از حکومتها نامه فرستاد؟

۲۲- در سال ۸-۷ هجری کدام حاکمان به اسلام گرویدند یا تابع اسلام شدند؟

۲۳- مکه چگونه توسط مسلمانان فتح شد؟

۲۴- پیامد های فتح مکه را بنویسید؟

۲۵- حجه الوداع در چه زمانی اتفاق افتاد؟ چرا پیامبر در آن زمان جانشین خود را انتخاب کرد؟

۲۶- پیامبر (ص) چه کسی را برای فرماندهی سپاه اسلام مقابل لشکر رومیان انتخاب کرد؟ **فعالیت ۷**

بررسی شواهد و مدارک

بندهایی از پیمان صلح حدیبیه را بخوانید و استدلال کنید چرا آثار و نتایج آنها به سود مسلمانان بود :

- به مدت ده سال بین قریش مکه و یاران محمد ﷺ، متارکه جنگ خواهد بود.

- از سال بعد، هرکس از یاران محمد ﷺ که به قصد حج یا عمره و یا تجارت به مکه آید، جان و مالش در امان است.

- هرکس می خواهد به محمد ﷺ بیوندد و با او هم پیمان شود، چنان کند و هرکس می خواهد به قریش بیوندد و با ایشان هم پیمان شود، چنان کند.

اعلان برائت از مشرکان

استقبال گسترده قبیله های مهم شبه جزیره عربستان از حکومت اسلامی، پیامبر و مسلمانان را در موقعیتی قرار داد که برای ریشه کن کردن شرک و بت پرستی اقدام کنند. بنابراین، با نزول سوره برائت (توبه) در آخرین ماه های سال نهم هجری، رسول خدا به علی علیه السلام مأموریت داد که برای ابلاغ سوره برائت عازم مکه شود. پس از آن مکه و خانه خدا، به عنوان حرم اسلامی اعلام شد و مشرکان حق نداشتند وارد آنجا شوند.

حجّة الوداع

(حضرت محمد ﷺ در سال دهم هجری مراسم حج را به همراه جمعیت زیادی از مسلمانان برگزار کرد. در آن زمان، بیشترین نگرانی آن حضرت مربوط به آینده امت اسلامی بود. از این رو، رسول خدا پس از پایان مراسم حج و هنگام بازگشت به مدینه، در مکانی به نام غدیر خم، طی خطبه ای طولانی، مهم ترین وصیت خود را ایراد کرد. آن حضرت در این خطبه، ضمن معرفی علی علیه السلام به جانشینی خویش، ختم نزول آیات قرآن و اتمام رسالت خود را اعلام کرد. (۲۵)

(رسول خدا در واپسین روزهای زندگانی خود دستور داد سپاه اسلام، برای مقابله با تهدیدات رومیان، به سوی سرحدات شام

(۲۱) پس از پیمان صلح حدیبیه، حضرت محمد ﷺ، سران امپراتوری ها و دولت های بزرگ را به اسلام دعوت کرد. به همین منظور، سفیران رسول خدا نامه های آن حضرت را به پادشاهان ایران، روم، غسان، مصر و حبشه و رؤسای برخی قبیله های بزرگ عرب رساندند (۲۱)

(۲۲) طی سال های هفتم و هشتم هجری، تعدادی از حاکمان محلی در گوشه و کنار شبه جزیره عربستان مانند عمان، بحرین، نجران و یمن یا به اسلام گرویده و یا با بستن پیمان و پرداخت جزیه، تابع حکومت مدینه شدند. (۲۲)

فتح مکه و پیامدهای آن

(۲۳) حدود دو سال پس از پیمان حدیبیه، قریش این پیمان را نقض کرد. از این رو، پیامبر به سرعت سپاهی مرکب از ده هزار تن را برای فتح مکه بسیج کرد. در رمضان سال هشتم هجرت، مکه به صورت مسالمت آمیزی، فتح و کعبه از بت ها پاک سازی شد (۲۴) پس از آن، قبیله های اطراف آن شهر نیز به تدریج اسلام را پذیرفتند. (۲۳)

مورخان سال نهم هجری را سال وفود^۱ یا سال اسلام آوردن قبیله ها نامیده اند. در این سال هیئت های نمایندگی قبیله های مختلف عرب از هر سو به مدینه آمدند و ضمن پذیرش اسلام، فرمانبرداری خود را از رسول خدا اعلام کردند. (۲۴)

۱- وفود، جمع وفد به معنی هیئت نمایندگی یا هیئت اعزامی است.

۲۷- درباره روش حکومت داری پیامبر شرحی به صورت خلاصه بنویسید؟

۲۸- درباره روش مدیریتی امور نظامی در زمان پیامبر(ص) شرحی بنویسید؟

۲۹- درباره تاکید اسلام به کسب علم و علم آموزی شرحی بنویسید؟

سپاه و مدیریت امور نظامی

(در حکومت پیامبر، جهاد و دفاع وظیفه تمام مسلمانانی بود که توانایی انجام آن را داشتند. مسلمانان به خاطر حضور در سپاه و شرکت در جنگ حقوق نمی گرفتند، اما سهم خود را از غنیمت های جنگی دریافت می کردند. هزینه تأمین جنگ افزارهای نظامی مانند سلاح، اسب و سایر تجهیزات جنگی نیز به عهده جنگاوران بود. رسول خدا، همواره به نظم و آمادگی رزمی مسلمانان اهمیت می داد و بر آموزش های نظامی سپاه نظارت دقیق داشت.) ۲۸

تعلیم و تربیت

(اسلام تأکید فراوانی بر کسب علم دارد. رسول خدا نیز توجه خاصی به تعلیم و تربیت داشت و آن را در اولویت قرار داده بود. آن حضرت پس از جنگ بدر، شرط آزادی هر یک از اسیران باسواد را آموزش خواندن و نوشتن به ده تن از مسلمانان تعیین کرد. پیامبر، پیوسته، معلمانی را برای تعلیم قرآن و احکام اسلام به شهرها و قبایل مختلف می فرستاد. همچنین حدیث های متعددی از رسول خدا درباره لزوم کسب

را پذیرفت که می خواستند بیرون از شهر با سپاه دشمن بجنگند.) ۲۷ علم نقل شده است.) ۲۹

حرکت کند و اُسامة بن زید را که در آغاز جوانی بود به فرماندهی آن سپاه منصوب کرد؛ اما به دلیل مخالفت برخی از صحابه، این دستور پیامبر در زمان حیات آن حضرت اجرا نشد.) ۲۶ حضرت محمد ﷺ، سرانجام در ۲۸ صفر سال ۱۱ هجری در مدینه النبی رحلت کرد و در همان شهر به خاک سپرده شد.

روش حکومت داری حضرت محمد ﷺ

(نظام حکومتی را که پیامبر در مدینه بر پایه امت اسلامی بنیان نهاد، بسیار ساده و فاقد تشکیلات و سلسله مراتب گسترده بود. رسول خدا، کاخ و نگهبان شخصی نداشت و در دوران زمامداری او از تشریفات و تجملات مرسوم در دربار پادشاهان و سایر فرمانروایان خبری نبود. آن حضرت مسجدالنبی را در مدینه پایگاه حکومتی خویش قرار داد. مسجد، محل عبادت، آموزش و انجام امور سیاسی، اداری و نظامی به شمار می رفت. پیامبر، در بسیاری از مسائل حکومتی به ویژه جنگ و صلح، پس از مشورت با اصحاب تصمیم گیری می کرد. برای مثال، پیش از جنگ احد، با یارانش درباره چگونگی مقابله با مشرکان، مشورت کرد. نظر پیامبر بر آن بود که در مدینه با دشمن روبه رو شوند، اما ایشان نظر اکثریت را پذیرفت که می خواستند بیرون از شهر با سپاه دشمن بجنگند.) ۲۷ علم نقل شده است.) ۲۹

فعالیت ۸

پس از همفکری با یکدیگر، مضمون دو حدیث مشهور پیامبر را درباره علم آموزی، به فارسی بیان کنید.

منابع مالی و شیوه گردآوری و توزیع آنها

قرآن چگونگی دریافت و توزیع این اموال را مشخص کرده بود. پیامبر برای گردآوری، حفظ و توزیع این اموال، افرادی را برمیگزید. چهار پنجم غنایم جنگی میان جنگاوران تقسیم می شد و یک پنجم آن (خمس)، به خدا، رسول، خویشان او، یتیمان،

زندگی اقتصادی مسلمانان در زمان رسول خدا، ساده بود و پیامبر با اموال محدودی که در اختیار داشت به اداره امور می پرداخت. از جمله این اموال، غنایم جنگی، زکات و جزیه بودند. آیات

۴ پرسش

رسول خدا چهره‌ای گشاده و خنده‌رو و قلبی مهربان داشت. آن حضرت زیاد سخن نمی‌گفت و زبان به دشنام و بدگویی نمی‌گشود. با همسران خویش مدارا می‌کرد و اهل بیت خود را گرامی می‌داشت. آن حضرت با دشمنان خود، پس از تسلیم شدن، با ملایمت رفتار می‌کرد و درصدد انتقام‌جویی بر نمی‌آمد. برای نمونه پس از فتح مکه، هنگامی که قریش سر تسلیم فرود آوردند از ستمی که به ایشان و مسلمانان کرده بودند، چشم‌پوشی کرد. خوراک، پوشاک و مسکن آن حضرت بسیار ساده بود. روایات متعددی در نکوهش زیاده‌روی در خوراک و پوشاک از آن حضرت نقل شده است. رسول خدا علاقه و رغبتی فراوان به پاکیزگی و نظافت داشت. قرآن از سجایای اخلاقی پیامبر، به‌عنوان «خُلُقِ عَظِيمٍ» و «اسوه» دیگر مردمان یاد کرده است. ۳۰

فقیران و در راه ماندگان تعلق داشت. جزیه، مالیات سرانه‌ای بود که مردان بالغ اهل کتاب (یهودیان، مسیحیان و زرتشتیان) که به لحاظ مالی توانایی پرداخت آن را داشتند، ملزم به پرداخت آن بودند. زکات را باید مسلمانان پرداخت کنند.

علاوه بر آنها، پیامبر پس از آنکه مناطق یهودی‌نشین مانند خیبر را به جنگ گشود، به یهودیان ساکن آنجا اجازه داد همچنان روی زمین‌های آن منطقه کشاورزی کنند و نیمی از محصول سالانه را به حکومت اسلامی بپردازند. ۴ پرسش

خلق و خوی رسول خدا

۳۰) پیامبر در میان مردم و با مردم زندگی می‌کرد. تنها چیزی که او را از مردم متمایز می‌ساخت این بود که پروردگار او را برگزید و وحی خویش را بر قلب آن حضرت نازل کرد.

بیشتر بدانیم

حضرت علی رضی الله عنه شیوه زندگی و خوی و رفتار رسول خدا را چنین وصف کرده است: «... او که درود خدا بر او باد، روی زمین [غذا] می‌خورد و چون بندگان می‌نشست و به دست خود پای‌افزار خویش را پینه می‌بست و جامه خود وصله می‌نمود... پس به دل خود از دنیا روی گرداند و یاد آن را در خاطر خود میراند و دوست داشت که زینت دنیا از او نهان ماند تا زیوری از آن بر ندارد. دنیا را پایدار نمی‌دانست و در آن امید ماندن نداشت. پس آن را از خود برون کرد و دل از آن برداشت...» (نهج البلاغه، ترجمه سید جعفر شهیدی، خطبه ۱۶۰).

پرسش‌های نمونه

- ۱ به نظر شما چرا بعد از فتح مکه، شرط مهاجرت به مدینه از شروط بیعت و مسلمانی برداشته شد؟
- ۲ هدف رسول خدا از برقراری پیوند برادری میان مسلمانان چه بود؟ و این اقدام چه نتایج عاطفی و اجتماعی داشت؟
- ۳ سه مورد از اقدامات منافقان را در مدینه علیه پیامبر و مسلمانان فهرست کنید.
- ۴ منابع درآمد حکومت اسلامی در زمان پیامبر را نام برده و شیوه تأمین و توزیع هر یک از آنها را ذکر کنید.
- ۵ مآخذی را که در این درس به آنها استناد شده است، فهرست و در دو بخش منابع و تحقیقات طبقه‌بندی کنید.